

ETT GYLLENE SEKEL

1900-talets svenska populärmusik

Rolf Hedlund

INNEHÅLL

Förhistoria.....	7
1900–1920 Moderniteter & världskrig.....	14
Det glada 20-talet.....	31
1930-TALET – En mörknande värld.....	46
1940-TALET – Beredskap i mörka tider.....	64
1950-TALET – Koreakrig, Sputnikar & Rock'n'roll.....	96
1960-TALET – Vietnam, British invasion & månlandning..	133
1970-TALET – Kärnkraftverk, oljekris & Voyager.....	176
1980-TALET – Kärnkraftsomröstning & murens fall.....	220
1990-TALET – Internet & globalisering.....	261
Vad hände se'n? (2000-TALET).....	303

FÖRHISTORIA

DET FINNS INGEN kultur vi känner till som inte haft musik i någon form. Sång förstås, urholkade trädstammar som rytminstrument, flöjter av bambu eller vass. Går vi närmare vår egen tid har vi t ex folkmusik, som ackompanjemang till ringlekar vid högtidsfirande eller som dansmusik. Åtminstone från 1700-talet har fiolen varit det vanligaste instrumentet här och i mitten på 1800-talet fick den sällskap, vissa skulle säga konkurrens, av dragspelet. Spelmannen har ofta haft en mystisk aura. Filmen »Driver dagg faller regn», som bygger på Margit Söderholms bok med samma namn skildrar hur storbondens dotter Marit ska gifta sig med grannbondens son men blir kär i oäktingen Jon, spelemannen. Hon rymmer och de lever som fredlösa men det blir försoning och ett lyckligt slut.

I de burgna hemmen hade man ofta ett piano och skaffade noter så familjemedlemmarna kunde lära sig spela tidens populära melodier. En sång som lär ha sålt åtskilliga noter är »After the ball» av Charles K Harris, skriven 1891.

Varför skriva om populärmusik och vad menar vi med det ordet? Donald Clark (»Rise and fall of popular music») skiljer den från opera- och symfonimusik som han menar är subventionerad eller m a o, för att använda ett i vissa kretsar fult ord, den är inte till skillnad från populärmusiken kommersiell. För mig är populärmusiken den musik jag växte upp med och lärde mig älska från unga år. Jag har senare lärt mig tycka om mycket av den »andra» musiken också men populärmusiken har ändå den största platsen i mitt hjärta.

Och varför skriva bara om den svenska populärmusiken? Faktum är att för flera år sedan började jag studera all sådan, när jag sakta blev medveten om att det fanns musik från långt tillbaka som var bra och som jag inte hade så bra koll på. Jag tänkte mig att det var symboliskt på något sätt att studera den populära musiken 100 år tillbaka, dvs ungefär från 1920 och framåt. Under resans gång insåg jag det jag intuitivt redan visste, nämligen att det var den engelskspråkiga musiken som hade haft ett stort inflytande globalt. Man skulle också kunna påstå att centrum för musiken har förflyttats under 1900-talet precis som den realpolitiska makten förflyttats. Det en gång så stora och starka engelska imperiet som solen aldrig gick ner över sargades svårt av de förödande krigen under det förra seklet och makten förflyttades till USA och så också dominansen i nöjesindustrin.

När jag började fråga mig hur man ser vilka melodier och artister som varit populärast under olika år hittade jag nätsajter som sa sig veta exakt vilken låt som varit mest populär ett visst år, näst bäst, tredje bäst o.s.v. Upphovsmännen till dessa globala topplistor hävdade att de tagit hänsyn till skivförsäljning, radiospelningar, tidningsomnämningen etc. Jag accepterade deras listor och började skaffa låtarna till mitt musikprogram i datorn. Att jag för den senare delen av seklet hade egna upplevelser av vilken musik som var populär gjorde det lättare att svälja popularitetsrankingen även för de perioder jag inte själv hade upplevt.

Så småningom kom jag dock i kontakt med folk som ställde sig kritiska till dessa popularitetslistor. Sajten Songbook1.Wordpress avvisar bestämt möjligheten att göra sådana topplistor. Den första topplistan anses vara den berömda Billboardlistan i USA som började utges 1940.

När jag efter ett par år hade fått en viss överblick började jag fråga mig: kan man inte gå längre tillbaka än 1920? Visst kan man det förstod jag men hur långt? Då blev jag medveten om den gräns jag fann rimlig att sätta för mina studier nämligen, när man

började kunna spela in och sprida musiken på olika medier, som köparen kunde spela upp hemma.

Vilka var dessa medier och vem uppfann och tillverkade dem? Dessa uppfinningar liksom så många andra uppstod under industrialismens mekaniska era och i detta fall andra hälften av 1800-talet. Jag förstod att det som brukar vara vanligt för många uppfinningar och exploateringen av dem gällde också här nämligen att det inte bara var en uppfinnare som kunde ta åt sig äran. De första publicerade inspelningarna kom runt 1890, dels på cylindrar, dels på platta skivor. Om man hör en sådan gammal inspelning hörs det ofta om den är gjord på cylinder. Man läste nämligen in fakta om spelningen, artister, sångens titel etc, innan själva inspelningen började höras. För de platta skivorna, grammofonskivorna, kom man snart att börja sätta en etikett med denna information mitt på skivan. Skivorna var ett kort tag ensidiga men runt sekelskiftet började man ha musik eller annat innehåll på bägge sidor. Skivorna kom en bit in på 1900-talet att konkurrera ut cylindrarna. Inspelningarna var akustiska, en sångare sjöng in i en stor tratt och ljudvågorna registrerades sedan på en matris som sedan användes för att pressa skivorna. Runt 1925 började man göra elektriska inspelningar, där artisten sjöng in i en mikrofon, som förmedlade ljudvågorna till matrisen. Denna inspelningsteknik tog bättre upp alla detaljer i ljudbilden och en sångare behövde inte längre ha lungor av stål för att göra sin inspelning. Flera sångare blev populära som behärskade den nya tekniken och lärde sig krypa tätt in på mikrofonen. Det blev också lättare att göra rättvisa åt fler instrument än på de akustiska inspelningarna.

Hittills har jag använt det lite otympliga ordet populärmusik för mitt studieområde. Dags att tala om pop. När jag under min uppväxt på 1950-talet långsamt blev medveten om den populära musiken kallades den oftast schlager, ett ord från tyskan. I mitten av detta decennium kom sedan det som kallades rock'n'roll. Jag

var då omedveten om att det jag kallat schlager i framför allt USA kallats för pop. För mig kom ordet pop insmygande på 1960-talet, när England slog tillbaka mot den amerikanska dominansen med Beatles och den popvåg som kom att kallas the British Invasion, när många brittiska band i Beatles kölvatten invaderade amerikanska och många andra länders topplistor.

Så småningom fick jag klart för mig att ordet pop, en förkortning för engelskans popular, varit i bruk åtminstone sedan början av 1900-talet. I en bok såg jag en tidig annons för noter, där man troligen av utrymmeskäl, hade förkortat popular till pop kort och gott. Längre fram under resan slog det mig: varför inte skriva en bok om pophistorien? Den första bok jag skrev, »Musik och andra livstycken» (2014), hade delvis handlat om pop utifrån perspektivet när under livet jag själv mötte olika artister och melodier.

Ibland blir man dock som tur är medveten om sin hybris och drar konsekvenserna. För att göra en lång historia kort så insåg jag att det kunde vara lämpligt att begränsa mig till mitt eget lands popmusik och till 1900-talet!

Så hur har den här resan bakåt i svensk popmusik varit? Låt mig för ett kort ögonblick bli lite metaforisk och bildligt skildra den som jag kommer att skriva om den dvs från tiden runt 1900 och fram till idag.

Tänk Er, kära läsare, att Ni gör en resa, med bil eller med cykel eller till fots om Ni har krafter. Ni startar Er resa mitt i en stad. På det gamla torget ser Ni vackra, gamla byggnader runt om Er och kanske någon staty av en historisk person. Från skolböckerna i historia kanske Ni minns att under de gamla byggnader som finns kvar idag finns ofta lämningar från ännu äldre tider och ibland får arkeologerna en chans att se dessa, t ex när en ny tunnelbana skall byggas. Väcker statyn Ert intresse går Ni kanske närmare och läser vem den föreställer och kanske står det också något om vad personen sagt och uträttat under sitt liv och om också en eller

flera byggnader väcker Ert intresse går Ni närmare och tittar. Eller också säger Ni Er att Ni ska minnas att läsa mer om byggnaderna och statyn och titta närmare en annan gång, men nu är ni angelägna om att komma i väg så Ni börjar Er lilla resa.

Staden är liten så Ni kommer snabbt till den första förorten. Där kan Ni se att byggnaderna är yngre än i stadens centrum och av en annan stil, från en senare tidsperiod. Så där kan Ni fortsätta Er resa genom yngre och yngre förorter längre från centrum och till slut kommer sedan moderna bostäder, kontor och industrier i dagens arkitektur. Och ju närmare man kommer nutiden, desto lättare blir det att hitta info om arkitekturen och om folk som bott och verkat i den miljön.

Precis som under den tänkta utflykten ovan har det varit lättare att få information om senare perioder än om tidigare. Hur har jag nu kunnat bedriva mina studier? Det viktigaste är naturligtvis ljudåtergivningarna. Jag har inte haft tillgång till en gramofon som spelar 78-varvsskivor utan jag har lyssnat på återutgivningar på vinyl och CD samt på Youtube på nätet. Den näst bästa källan har varit tryckt material, böcker, information som följer med skivor (baksidestexter/inföhaften) och tidskrifter. Vad gäller de senare har jag haft stor hjälp av Orkesterjournalen (som jag kommer att kalla OJ i fortsättningen), som ger oss prenumeranter tillgång till digitala exemplar av alla nummer från starten 1933. OJ är numera en ren jazztidskrift men skrev under många år både om jazz och pop och kallade sig länge »Tidskrift för modern dansmusik». De försäljningstopplistor jag kunnat finna för olika perioder skriver jag om när jag behandlar den perioden. Vissa artisters 78-varvsvdiskografier har jag hittat på nätet, fr a på Discogs. En av de »poparkeologer» jag läst vill jag redan nu nämna, Uno »Mygga» Ericson (1926–2001). Jag kommer i fortsättningen att referera till honom som Mygga. Han var journalist, teaterman och framför allt vår förmodligen störste nöjeshistoriker.

En annan arkeolog, Docent Olle Edström, har i sin bok/av-

handling »Schlager i Sverige – 1910–1940» med hjälp av sina medarbetare och modern datateknik undersökt 500 schlagers ur många olika aspekter. Precis som jag nämnde ovan har han också konstaterat svårigheten att avgöra vilka låtar som var populärast.

Bl.a. har han tittat på hur vanliga eller ovanliga olika taktarter är. Kanske inte oväntat är 2/4 och 4/4 vanligast (63 %) följda av 3/4 (30 %) och resterande främst 6/8. Valsen fanns troligen bland både allmoge och adel i slutet av 1700-talet. Han tittar även på olika slags valser som sjömansvalser (från 1910-talet och populära åtminstone fyra decennier framåt) och tyrolervalser (1930-tal). När nya modedanser som cake-walk och two-step, influerade av den nya ragtime-musiken, kom i början av 1900-talet med främst tvåtakt (one-step) kom också många schlagers att skrivas i den takten. Födelseåret för foxtrot, med 4/4-takt, brukar sättas till 1914 och när den kommit till Europa inom några år spreds den snabbt och kom att bli betydligt mer långvarig än andra dans- och musikstilar.

Till slut innan vi börjar vår resa några ord om vilka personer som är viktiga för att skapa en popskiva som slår. Vi behöver en kompositör, en textförfattare (även om några hits förstås är instrumentala), ett skivbolag och en sångartist. Ofta behöver artisten också kompmusiker. Var i kedjan det första initiativet tas kan växla från fall till fall. I vissa fall är kompositören och textförfattaren samma person och ibland är artisten också den som skapar låten och kan också ibland kompa sig själv på något instrument. I några fall kan artisten också ha ett eget skivbolag och sålunda styra hela processen från ax till kaka. Relationerna mellan de olika leden i kedjan kan också variera mycket. Ett skivbolag kan avlöna låtskrivare för att få tillgång till deras alster. En artist kan sköta hela inspelningen själv och sedan sälja rätten att ge ut låten till ett skivbolag och göra denna rättighet tidsbegränsad. På så sätt kan artisten när tiden gått ut själv bestämma hur låten skall ges ut i framtiden.

Sist men inte minst gäller det att få ut information till potentiella köpare så att dessa får kännedom om låten. Under början av 1900-talet och under rätt lång tid framåt fanns flera medier att tillgå: noter, revyer, skivor, radioprogram, filmer, artistturnéer och tidningar/tidskrifter.